

bilig

Kış 2004 / Sayı: 28

ISSN: 1301.0549

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkish World
Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира

Kemal ÜÇÜNCÜ

Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebi Bir Metin Olarak
Otman Baba Vilâyetnâmesi

Salim KÜÇÜK

Türk Atasözü ve Deyimlerinde Halk ve Topluluk İsimleri

Hyo-Joung KİM

Baraba Türklerinin Jestey Möngkö Masalındaki Mitolojik Motifler Üzerine

Neşide YILDIRIM

Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri

Figen GÜNER-DİLEK

Altay Türkçesinde İkilemeler

Yavuz Karasoy - Osman Yavuz

Dede Korkut'ta ayıt- / eyit- ; eyit- / yit- / it- ve aşıt / işit Kelimeleri Üzerine

Gülsüm KİLLİ

İlk Hakas Yazarlarından V. A. Kobaykov ve "Vaftiz" Hikâyesi

Hidayet AYDAR

Uygurlarda Kur'an Çalışmaları

Yayın Değerlendirme

Mehmet Öz

Feridun M. Emecen, İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri, İstanbul 2003

Sema Aslan

Árpád Berta, Türkçe Kökenli Macar Kavim Adları, Ankara 2002

Hülya KASAPOĞLU-ÇENGEL

Oleksandr GARKAVETS, Urumskiy Slovník, Almatı 2000

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı
Ahmet Yesevi University Board of Trustees
Попечительский Совет Университета А. Яссави

Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnâmesi

Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ*

Özet: Otman Baba Vilâyetnâmesi onun ölümünden sonra müridlerinden Köçek Abdal tarafından sözlü gelenekten derlenerek yazıya geçirilmiştir. Otman Baba XV. yüzyılda Anadolu'da ve ağırlıklı olarak Balkanlarda faaliyet göstermiş bir heterodoks kalenteri şeyhidir. Vilâyetnâme Otman Baba ekseninde geçer. Bu çerçevede yaşadığı döneme ait tarihî ve sosyal hayata ilişkin bilgiler verir. Çalışmamızda vilâyetnâmeyi bir edebî eser olarak sözlü kültür perspektifinden incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sözlü kültür, sözlü tarih, vilâyetnâme, Otman Baba

Giriş

I-SÖZLÜ KÜLTÜR, SÖZLÜ TARİH VE EDEBÎ METİN

Dil bir kültürün dizini gibidir. Ait olduğu toplumun yüzyıllar boyu ürettiği bütün soyut ve somut kavram, kurum ve değerlerin tümü dil hazinesi içinde yer alır. Bir nehir gibi kaynağından denize ulaşmaya kadar kat ettiği havzanın tortusunu, birikimini ve zenginliğini taşır.

Bu cepheden dil, ait olduğu milletin sosyo-kültürel düzeyi, tarihsel birikimi ve macerası açısından vazgeçilmez bir temel başvuru kaynağıdır. Kültür, dil aracılığı ile kendisini ifade eder. Bu yüzden dil ve kültür arasında derin bir münasebet vardır.

İletişim bağlamında söz, anlamı (meramı) göndericiden alıcıya en doyurucu ve kesintisiz ileten unsurdur. Anlamın oluşumuna katkıda bulunan vurgu, tonlama, jest ve mimiklerin yazı ile ifadesi mümkün değildir. Bağlamın anlamın oluşumuna yaptığı katkı dikkate alındığında sözün ve sözlülüğün önemi büsbütün artar.

Klasik kültürlerde sözlü ifadenin yazıya karşı bir ayrıcalığı ve üstünlüğü olagelmıştır. Eski Yunan'da yazılı metne bağlı olarak söylev vermek

* KTÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-TRABZON
ucuncukemal@yahoo.com

başarısız hatiplere mahsus bir eylem olarak görülmekteydi. Kitab-ı Mukaddes'in (Yuhanna İncili) ilk ayeti 'önce söz vardı' ayetiyle başlar.

P.Riceour, herhangi bir anlamı görünür referanslarının sağladığı anlam yönlendirme potansiyelinden dolayı mesajı en sahih ve doğru biçimde aktarma konusunda sözü yazıdan çok daha etkin ve imtiyazlı görür. (Göka 1996:213)

Günümüzde de Gadamer, Paul Riceour ve Derida'nın başını çektiği yorumsamacı ve postyapısalcı filozofların sözü önceleyen 'sözmerkezci' bir tutumları vardır (Göka 1996:10).

Sözlü kültür ve sözlü tarih arasında kapsayıcı bir ilişki vardır. Sözlü tarih, sözlü kültür ortamı içinde oluşup gelişmesi açısından sözlü kültür kümesinde değerlendirmek mümkündür. Kavramları anlaşılabilir kılmak açısından 'sözlü kültür ve sözlü tarih' kavramlarını açıklamamız bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Amerikalı araştırmacı Walter Ong, sözlü kültürü henüz yazıyla karşılaşmamış toplulukların söylem ve anlatımları olarak ifade eder (Ong 1995:13). Halkbilim bağlamında Dursun Yıldırım daha kapsayıcı bir tanımlama yapar. "Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültür kapsamındadır. Bunların her biri oluşturdukları sözlü ortam toplumunun ortak kabulleri olarak, kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. Her unsurun nitelikleri bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir veya değiştirir. Her unsur, kavram ve kapsamını bu gelenek içinde ifade etme imkanı kazanır. Gelenek kendini, ortak kabul sahibi olan topluluğun 'teoride en az iki kişi' veya milleti meydana getiren fertlerin ihtiyaçlarına cevap verdiği ölçüde yaşatır" (Yıldırım 1998:87-101).

Bir diğer araştırmacı Connerton sözlü kültür kapsamına sözsüz gösterim (performance) dayanan uygulamaları da dahil eder. "Günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimizin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığını" belirtir. Onun kanaatine göre "geçmişin anımsanan bilgileri (törenselsel denilebilecek) uygulamalarla tanışıp sürdürülmektedir" (Connerton 1999:13).

Walter Ong'un tespitine göre ise; insanoğlunun dünya üzerindeki varlığı 30.000-50.000 yıl öncesine aittir. Buna karşılık ilk yazı 6000 yıl öncesine aittir. Bu çerçevede insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi, deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını söyleyebiliriz. Tarih boyunca konuşulan binlerce, on binlerce dilden topu topu 106 tanesi edebiyat üretebilecek derecede yazıya bağlanabilmiş, büyük bir kısmı ise hiç yazılamamıştır. Ong bugün konuşulan 3000 kadar dilden yalnızca 78 tanesinin edebiyat üretebildiği ve yüzlerce dilin kendisini ifade edebilecek bir alfabeye ile karşılaşmadığı iddiasındadır (Ong 1995:14).

Sözlü kültürün bir alt kadrosu olarak sözlü tarihî de bu bağlamda değerlendirilmek gerekmektedir. Tarihî olaylar cereyan ettikleri toplum içerisinde birtakım etkiler bırakmaktadırlar. Bu etkinin bir yansıması dolarak bir sözlü kültür üretiminin (folklor ürününün) meydana geldiğini gözlemlemekteyiz. Örneğin uzun süre sürmüş büyük acılara sebep olmuş savaşlar ve göçler sonunda destanlar, acıklı ve iz bırakan ölüm olayları karşısında ağıtlar üretilmiştir.

Yazıyla tanışmış toplumların, henüz yazıyla temas etmemiş merkezlerden uzak kesimlerinde (periferisinde) de durum aynıdır. Geleneksel Türk toplumunda ozanlar toplumun ortak hafızası ve vicdanı olmuşlardır. Boyun ve kavmin uzak hatıralarını, destanlarını, türkülerini kaydeden ve aktaran bellek konumundaydılar.

İngiliz tarihçi P.Thompson Afrika kıtasındaki sözlü geleneği değerlendirdiği eserinde yazı öncesi dönemdeki tarihin tümüyle sözlü olduğunu belirtir. Thompson'a göre yazı öncesi dönemde zaman, gökyüzü, zanaatlar, beceriler, kanun ve konuşmalar, ticarî işlemler kısaca bütün toplumsal birikimin akılda tutulması gerekiyordu (Thompson 1999:20). Bütün bu uygulamalar kollektif hafıza veya görevli kişiler tarafından tutulup kültür olarak sonraki kuşaklara aktarılırlar.

Yazılı ortam kaynaklarının yetersiz ve az olduğu meçhul tarihsel dönemlerle ilgili olarak elimizde sadece sözlü ortam kaynakları bulunmaktadır. İşte bu aşamada sözlü tarih (oral history) disiplini devreye girer. Belgelerin yetersiz, az, yanlış olduğu kanaatini uyandırdığı sırada tarihsel olayların cereyan ettiği toplumun sözlü geleneğine müracaat edildiğinde bize farklı açılardan ve bilmediğimiz tanıklıklarla aydınlatıcı ufuklar açılabilir. Olgü ve olayları farklı cephelerden değerlendirme gerekliliği hususunu P.Thompson şu şekilde ifade eder; "Sözlü tarih insanlar tarafından kurulmuş bir tarih türüdür. Hayatı tarihin içine sokar. Kahramanlarını yal-

nız liderler arasından değil, çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer. Toplumsal sınıflar ve nesiller arasındaki bağlantıyı dolayısıyla anlayışı sağlar. Ortak anlamları ortaya çıkararak tarihçiye ve sıradan insanlara bir zamana ve mekâna aidiyet duygusu kazandırabilir. Sözlü tarih, tarihî kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, tarihî toplumsal anlamını kökten dönüştürme aracıdır. İnsanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verir. Onlara geçmişi verirken geleceği kurmak için de yol gösterir” (Thompson 1999:204).

Sözlü ortam kaynaklarının yanı sıra tarihçiye yardımcı olan ve malzeme sunan bir diğer disiplin edebiyattır. Burada edebiyat kavramını bütün kapsam ve şumulu, çağrışım kümesi ile birlikte mütalaa etmekte fayda vardır. İlk yazılı edebî verimler uzun süre tarihçilikte olduğu gibi sözlü geleneğin taşınması suretiyle oluşturulmuştur. Destanlar, masallar, halk hikâyeleri, menkıbeler, gazavatnâmeler, mesneviler klâsik şiire kaynaklık eden hikâyeler bu cümledendir.

Bir dönemin karakteristiğini aslına en yakın biçimde kurgulayıp yazabilmek için o dönemi oluşturan elemanların merkezden çevreye doğru anlaşılabilir bir kompozisyonuna ihtiyaç vardır. S.K.Tural bir başka boyuta dikkat çekerek, *“tarihçinin büyük şehir çevresinde teşekkül eden üst kültür ve siyasi olaylar yanında, merkeze uzak şehir, kasaba ve köylerdeki partikülaristik kavram kabul ve olaylarla ilgisini sorgular. Tarih yazıcılığını zenginleştirecek olan bu tür bilgilerin halk edebiyatı ve folklor araştırmacılarının eserlerinde bulmanın mümkün olduğunu belirtir”* (Tural 1993:41).

Tarihsel dönemler içerisinde iktidarlar geçmişi kendi algılayışı ve siyasal hedefleri doğrultusunda takdim edebilir. Bilgi ve belgeleri, iktidarı merkeze alan bir nevi egemenin tarihini anlatacak biçimde düzenleyebilir. Devrim mahiyetindeki radikal siyasi ve toplumsal dönüşümler sırasında bu tür uygulamalar ortaya çıkabilmektedir.

S.K Tural bu paradoksun aşılabilmesi için resmî bilgi ve belgeler yanında halkın bakış açısına tercüman olan kimselerin manzum veya mensur olarak dile getirdikleri edebî eserlerde tarihçinin muteber bilgi ve belge saydığı kaynakları yoğunlaştıran hakim resmi ideoloji yanında, aynı toplumda karşıt idealler ve ideolojiler bulunacağı gerçeğine de işaret eder. Bu iki zıt unsur olayları yönlendirmekte ve sonuçlandırmaktadır. Bu bakış açılarını değerlendirebilmek açısından *“tarihçinin edebî eser dünyasına girmesi elzem değilse de faydalıdır”* (Tural 1993:42).

Fakat bu faydalanma esnasında tarihçinin oldukça dikkatli ve metotlu bir şekilde davranma mecburiyeti vardır. Çünkü edebiyatçı eserini ortaya koyarken harici alemdeki olay ve mekânlardan seçimler yapar ve onları bir kompozisyon içinde yeniden üretir. Bu süreçte yaşanmış gerçekliğe ve mekâna aynen bağlanmama keyfiyeti vardır.

Tarihçi de malzemesini oluşturmada kısmen edebiyatçı gibi davranmaktadır. Binlerce olay ve bilgi içinden, (çok sınırlı sayıda devrin ruhunu aksettirebilecek) elemanı alır. Fakat yazma aşamasında değiştirme şansı yoktur, gerçeği olduğu gibi aktarmak zorundadır. Bu aşamada tarihçileri bir zorluk beklemektedir. Tarihçi edebiyat eserindeki kurmaca yapıyı kavrayıp analiz ederek işine yarayacak bilgileri seçebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Bir edebî metnin tarihsel bir belge olarak nasıl kullanılacağı konusundaki öncü çalışmasıyla F.Köprülü'nün bu konuda çok önemli değerlendirmeleri vardır. Köprülü; tarihî sadece kronoloji ve biyografiye indirgeyen yaklaşımların tutarsız ve eski olduğunu belirtir. Edebiyat eserlerinin zaman zaman asli kaynakları aşabileceği kanaatindedir. Fakat bu yararlanma esnasında sağlam bir filoloji kültürü, tenkit yeteneği gerektiğini vurgular (Köprülü 1943:379-486).

S.K. Tural tarihçinin edebî esere yaklaşırken bu eserlerin estetik endişenin ön plana alınarak yazılan eserler olduğunu göz önünde tutması gerektiğini belirtir. Fakat estetik endişenin ön planda olmadığı ikinci sınıf eserlerde tarihçinin işine yarayacak bir sürü malzeme vardır. Z.V. Togan da edebî eserlerden tarihî kaynak olarak bahseder (Togan 1985:36-75).

Tarih yazıcısı olgu ve olayları sıralamakla yetinemez. Carr'ın ifadesiyle *"olay, olgu ve belgelerden yola çıkarak tarihî oluşturmak yetmez, bir yorumcuya ihtiyaç vardır"* (Carr 1993:25). Bu aşamada edebiyat perspektifinin önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Özetle edebî metin ve sözlü kültür ürünleri çağdaş tarihçilik anlayışında muteber kaynaklardır. Fakat böyle bir çalışmada disiplinler arası bir bakış açısına, sağlam bir iç ve dış tenkit bilgisine sahip olma zarureti vardır. Edebî ve tarihî eserlerin incelenmesi, bize ait olduğu dönemin ve toplumun estetik tutumu ve değer yargıları, karşı duruşları, farklı statüleri norm ve davranışları hakkında bilgi verir. İşte bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında Otman Baba Vilâyetnâmesi'nin tarihî gerçeklerle olan ilgisini değerlendirmeye çalışacağız.

I - OTMAN BABA VİLÂYETNÂMESİ HAKKINDA BİLGİLER

A -Eserin Tanıtımı

Eserin incelediğimiz nüshası Cebeci İl Halk Kütüphanesi 495 numara da kayıtlıdır. Kuruma yaptığımız müracaatta eserin Millî Kütüphaneye devredildiğini öğrendik. Millî Kütüphane yetkililerinin verdiği bilgiye göre sayım ve tasnif işlemi nedeniyle eserin yeni ve tam künyesini öğrenemedik. A. Yaşar Ocak'a göre geç tarihlerde istinsah edilmiş bir eserdir. XVI.yy'a ait bir diğer nüshanın A.Sadık Erzi'de bulunduğu iddia edilmişse de daha sonra bu nüshanın kaybolduğu ileri sürülmüştür (Ocak 1983 16).

Biz çalışmamızda A.Gölpınarlı'nın okuduğu fakat ölümü sebebiyle Murat Bardakçı vasıtasıyla yayınlanan metinden istifade ettik (Gölpınarlı 1995:IV-CVI).Eserin Bir başka nüshası Şevki Koca'nın özel kütüphanesindedir.

B- Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Eser, ilim alemince ilk defa Hasan Fehmi Turgal'ın Türk Yurdu dergisinde yazdığı bir makale ile tanınmıştır (Tural 1927:229-246). A.Yaşar Ocak'ın ifadesine göre Fahir İz tarafından eser üzerinde bir çalışma yapıldığı haber verilmişse de henüz böyle bir eser yayınlanmamıştır (Ocak 1983:17). Eserin tarihî açıdan bir değerlendirmesi Halil İnalcık tarafından yapılmıştır (İnalcık 1993). İnalcık eserinde özellikle F.Sultan Mehmet ile Otman Baba ilişkisini çağdaşı kaynaklarla mukayese ederek irdellemektedir.

III-ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amaç ve yöntemi hakkında bilgi vermeden önce halk edebiyatı ürünlerine farklı cephelerden bakılması gerekliliğini ortaya koyan birkaç araştırmacının görüşlerine yer vermek faydalı olur kanaatindeyiz.

M.Kaplan, Halk edebiyatı çalışmalarında "tem ve motif" çalışmaları yanında özellikle dil ve üslup incelemelerine de önem verilmesi gerektiğini şöyle belirtmektedir: "*Halk edebiyatı araştırmacıları metne fazla önem vermiyorlar, tem ve motif peşinde koşuyorlardı. Halbuki bence edebiyat, her şeyden önce metindi. Halk Edebiyatına ait eserleri, hakiki bir halk hikayecisinin (Behcet Mahir) ağzından dinleyince o, çok canlı bir mahiyet alıyordu. Bence tem ve motif kadar dil ve üslûp ta mühimdi. Halk dili başlı başına bir kültür hazinesi idi*" (Kaplan 1973:4).

Umay Günay, “mücerret duygu ve düşünceler yanında müşahhas, kavranabilen dünyayı, tarih, coğrafya ve inançları bize terkip halinde aksettiren” halk edebiyatı ürünlerinin estetik ve sanat değerlerini ortaya koyan unsur ve özellikler üzerinde düşünülmendiğini belirtmektedir. Günay’a göre, her türün “icra mekânı, zamanı ve töresi” sözlü gelenek kültürü içinde belirli bir estetik anlayışı ortaya koymaktadır. “Bu edebiyatın edebî eser anlayışındaki estetiği, Türk milletini kültür birikimi, dünya görüşü, değerler hiyerarşisi ve zevki belirlemektedir. Bu edebî geleneğin müşterek ve tekrarlanan estetik unsurlarının tespiti, Türk halk kültürünün edebî eser, anlayışını belirleyecektir” (Günay 1986:137-142).

Araştırmamızın amacı Bektâşî vilâyetnâmeleri içinde H.Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesinden sonra en önemli vilâyetnâmelerden birisi olan Otman Baba Vilâyetnâmesini sözlü kültür geleneğinden derlenip yazıya geçirilmiş bir edebî metin olarak tahlil etmektir. Gölpınarlı bu eseri Kitâb-ı Dede Korkut’la başlayan, Battalname, Danişmendnâme ve Saltuknâme ile devam eden zincirin bir halkası olarak görmektedir (Gölpınarlı 1953:3).

Bu tip eserlerin edebî bir açıdan (sözelliği dikkate alacak bir biçimde) incelenmesi aynı zamanda tarihî birer kaynak olarak kabul edilen menâkıbnâme, vilâyetnâme, gazavatnâme gibi eserlerin taşıdığı bilgilerin sıhhat derecelerinin denetlenmesi ve ayrıştırılmasına yardımcı olacaktır. Edebî eser olmalarından dolayı bu tip eserlerde kurmaca öğeler oldukça geniş yer işgal eder.

Amacımız, bu eserlerin edebî kıymetini ortaya koymak ve incelemenin nasıl yapılacağını Otman Baba Vilâyetnâmesi örneğinden hareketle ortaya koymaktır.

Araştırmanın konusu; XI.yüzyıl Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı vadisinde ortaya konulmuş olan Otman Baba Vilâyetnâmesi yi edebî bir metin olarak incelemek ve değerlendirmektir. Böylece bu eserlerin Türk edebiyatı içerisindeki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Edebiyat araştırmacısı perspektifi ile metin üzerinde yapılacak değerlendirmeler eserdeki gerçeğimsi perdenin kaldırılmasına ve tarihî, toplumsal gerçeğin daha net bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Ayrıca sözlü gelenekten derlenip ‘dinlemek’ ve ‘okumak’ için yazıya geçirildiklerinden sözlü geleneğin yazılı geleneğe etkisi ve önemi üzerinde durulacaktır.

I-Araştırmanın Yöntemi;

- a- Otman Baba Vilâyetnâmesi'î büyük bir anlatı (sage) olarak kabul ettiğimizden, edebî bir metin olarak analizinde eserin şekil ve muhteva özelliklerini kapsayacak bir biçimde tasvirî bir yöntem kullanılmıştır.
- b- Metin dış tenkit ve iç tenkit (internal chritique, external chritique) yöntemleriyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Metnin aktardığı bilgiler, tarihî kaynaklarla mukayese edilerek tenkiti bir surette verilmiştir.
- c- Metin Paul Thompson'un sözlü tarih ve, W. Ong'un sözlü iletişim perspektif ve teorilerinden faydalanılarak incelenmiştir.

IV-EVLİYA MENKİBELERİ-VİLÂYETNÂMELERİ

Menkıbe kelimesinin aslı, Arapça olup sözlük manası "övülecek iş, hareket ve meziyetler"dir. Peygamberin, ashabının, tarihen sabit meziyetlerinden bahseden fasılların isimlerinde ekseriyetle menakıb kelimesine tesadüf edilir (İ.A., C.7:701).

XI.yüzyıldan itibaren kelime ıstılâhi manada din büyüklerinin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikâyeler şeklini almıştır. İnsanların tarikat kurumlarının, mezhep imamlarının, diğer mühim dini şahsiyetlerin hayatlarını, mücadelelerini anlama ve bilme isteği böyle bir türün ortaya çıkmasında etken olmuştur.

Tasavvufun etkisinin giderek artması bütün İslâm coğrafyasını saran kuvvetli ve geniş tarikatların kurulmasıyla önce Arapça, sonraları Farsça ve Türkçe büyük bir menâkıb edebiyatı meydana geldi. İlk olarak Türklerin dışında oluşan bu hadiselerden bir menâkıb edebiyatı da Türkler arasında oluşmaya başlamıştır. Türklerin İslâm öncesi toplumsal yaşantısı ve dinî inanışları İslâm dini ile son derece yakınlıklar göstermekteydi. Zaten Türk toplumu da İslâm öncesi kültürleri itibarıyla menkâbelerin teşekkülüne elverişli bir ortama sahipti. Bilhassa Şamanların ve Budist azizlerin sergiledikleri harikulade olaylar Türklerin evliya menkıbelerine kolay intibakını sağladı.

İlk olarak Ahmet Yesevi'nin menkıbeleri Türkler arasında teşekkül edip bütün Türkistan coğrafyasında anlatılmaya başlandı. Bu menkıbelerin çok büyük bir kısmı İslâmî kaynaklı olmakla beraber çok az miktarda da olsa Budist, Maniheizt ve Şamanist vakalar da İslâmî bir kılıkla tekrardan anlatılmaya başlanmıştır.

Önceleri pirlere, yani tarikat kurucularına mahsus olan menâkıbnâmeler, zamanla bir tarikat içinde mühim roller oynayan şeyhler, halifeler ve hatta şeyh

aileleri için yazılmaya başlandı. Bazen bir veli için birden fazla menâkıbnâme yazıldığı görülmüştür. Tek bir veliye tahsis edilen menâkıbnâmelere başka, bir şehirde yaşamış yahut bir tarikat içinde yaşamış muhtelif velilere dair menkıbeleri toplayan menâkıbnâmeler ortaya çıktı. Osmanlı döneminde yazılmış Menâkıb-ı Melamiye-i Bayramiyye ve Menâkıb-ı Evliya-yı Bağdat gibi eserler bu tiplere örnek teşkil ederler (TDEA:C.6 253).

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında bilinen ilk menâkıbnâme Tezkire-i Satuk Buğra Han adını taşır. Anadolu Selçuklu döneminde devrin siyasal ve sosyal şartları gereği kuvvetli bir tasavvufî hayat vardır. Hemen her fethedilen yerde bir zaviye ve tekke açılmakta, halka tebliğ ve irşâd vazifesi buralardan yapılmaktadır. Menâkıb-ı Sadreddin Konevi, Menâkıb-ı Sipehsalar, Menâkıb-ı Ahî Evren bu dönemin eserleridir.

XV.yüzyıldan itibaren Alevî-Bektâşî çevrelerde faaliyet gösteren pirlerin biyografilerini anlatan eserler *vilâyetnâme* ismiyle anılmaya başlamıştır.

Anadolu sahasında bilinen ilk menâkıbnâme Elvan Çelebi'nin yazmış olduğu Menâkıbu'l-Kudsiye fi Menâsıbu'l-Ünsi isimli eserdir. Şekil olarak oldukça farklı özellikler gösterirler (Ocak 1983:2). Manzum, mensur veya manzum-mensur karma olarak kaleme alınırlar.

Vilâyetnâmelerin dilinin diğer tarikat çevrelerindeki menâkıbnâmelere nazaran daha sade olduğu görülür. Bir kısmı şeyhin ölümünden çok kısa bir süre geçtikten sonra yakınında bulunan ve faaliyetlerine şahitlik eden kişiler tarafından yazıldığı gibi bir kısmı da şeyhin ölümünün üstünden uzun bir süre geçtikten sonra tarikat çevresinde anlatılan rivayetlerin sözlü gelenekten derlenmesi suretiyle oluşturulmuştur. Ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, dinî yaşantısı üzerine kıymetli bilgiler içerirler. Yer yer olağanüstü, fantastik öğelere başvurulur. Giriş bölümünde menkıbesi anlatılan tarikat büyüğünün silsilesine yer verildiği için tarikat mensupları açısından son derece önemlidir.

XVIII. yüzyıldan itibaren bu eserlerin çok sayıda ve yöresel şöhrete sahip evliyalar hakkında da yazıldığına şahit olmaktayız

V-VİLÂYETNÂME/MENÂKIBNÂMELERİN İCRA VE ÜRETİM ORTAMLARI

Batı literatüründe azizlerin menkıbeleri çerçevesinde oluşan ve (hagiographic literature) çerçevesinde tasnif edilen eserler üzerinde farklı bakış açısı ve disiplinlerin metotlarıyla birçok çalışma yapılmıştır. Türk kültür dairesi içinde de, evliya menkıbeleri -vilâyetnâmeleri başlığı altında çok zengin bir biri-

kim mevcuttur. Ait oldukları çağın sosyal ve iktisadi yapısını aydınlatacak çok kıymetli bilgiler taşıyan bu eserler, lâıyk oldukları düzeyde ele alınamamıştır. Bu çerçevede Taschner, Fuat Köprülü, Osman Turan, Abdalbaki Gölpınarlı, Ahmet Yaşar Ocak, Abdurrahman Güzel gibi az sayıdaki değerli araştırmacının öncü çalışmaları, bu sahada yapılacak incelemelerin kıymet ve önemini ortaya koyması bakımından saygıyla anılmalıdır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde geniş bir inanç yelpazesinde alperen-gazi ve dervişlerin faaliyetleri, bağluları tarafından kaydedilip bir araya getirilmişlerdir. Bir kısmı, evliyaların ölümünden sonra, bir kısmı ölümünün üzerinden yıllar geçtikten sonra yazıya aktarılmışlardır.

Olaylar ve şahıtlıklar günü gününe kaydedilmediği için, anlatmalar sözlü gelenekten derlenip yazıya aktarılmışlardır. Bu bakımdan sözlü kültür malzemelerine ait üslup özelliklerini bünyelerinde barındırırlar. Halil İnalcık'ın ifadesine göre bu eserler; "Osmanlı Devletinde barış zamanında kahvehanelerde ve bozahanelerde dinlenilmek üzere" yazılmışlardır (İnalcık 1999:143). Manzum, mensur, manzum-mensur karma bir şekilde yazılmaları metin içinde digression mahiyetindeki manzum parçalar, dil ve anlatım özellikleri bu eserleri edebî eserleri olarak telakki etmemiz için yeterli sebeplerdir. Ayrıca Abdurrahman Güzel ve Necla Pekolcay gibi araştırmacılar bu eserleri Din-Tasavvufi Türk Edebiyatı içinde meydana gelmiş türler olarak gösterirler (Pekolcay;1986). Edebî eser olarak kabul ettiğimiz bu metinler üzerinde edebiyat disiplini çerçevesinde yapılmış çalışmalar son derece sınırlı sayıdadır. Flügel ve Hammer gibi araştırmacılar da bu eserleri sözlü kültür ürünü "kahvehane hikâyesi (Cafehauseerzählung)" olarak değerlendirirler (Ortaylı 2000:38).

Bu eserlerde sözlü kültürün etkisi açık bir biçimde kendisini hissettirir. 'Anla', 'dinle' gibi karşılıklı etkileşimin olduğu bir iletişim ortamını çağrıştıran hitapların ve ifadelerin kullanılması bunun en açık delilidir. Bu bağlamda tekkeler, dergâhlar, camiler, kışlalar, konaklar, kahvehane ve bozahaneler, evler bu eserlerin okunup anlatıldığı ve böylece yeniden sözelleştirildiği icra ve üretim ortamlarıdır.

İncelediğimiz eserin ana kahramanı Otman Baba, XV. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Anadolu ve Balkanların fethine katılmış bir alperendir. Gölpınarlı, bu eserleri Dede Korkut, Hamzanâme, Battalnâme geleneğinin bir devamı olarak değerlendirir (Gölpınarlı 1954:III). Sağlam bir tenkit süzgecinden geçirildiğinde XV.yüzyıl Anadolu ve Balkanlardaki siyasi, kültürel, sosyal olayları üzerine değerli bilgiler içerdiği görülür.

VI- OTMAN BABA VİLÂYETNÂMESİ'NDE TARİHİ GERÇEK- LİK VE TARİHİ GERÇEĞİN EDEBİLEŞMESİ SÜRECİ

A.Tarihî Gerçek

Otman Baba Vilâyetnâmesi'nin tarihî gerçekle ilgisini, taşıdığı tarihî enformasyonun kıymetini, verilerin gerçeklik derecelerini kaynaklarla mukayese ederek incelediğimizde aşağıdaki neticelere ulaşırız.

1- Vilâyetnâmede belirtildiğine göre Otman Baba H.833 M.1402 yılında Timur'la beraber Anadolu'ya gelmiş “*Oğuz dilinde söylenen*” esas ismi Hüsam Şah olan bir evliyadır. Vilâyetnâme'ye göre kılık ve kıyafeti harap bir vaziyettir.

“Bi-mekân ve bi-nişân idi; gâh dağda ve gâh taşda, gah külhânda, gâh virânda ve gâh imarette, gah harabatta, gâh mescidde kimse onun halinden haberdar değil idi” (O.B.V. 9b.)

Tarihî kaynaklara göre Timur, Ön Asya'daki fütühatının ardından Anadolu'ya yönelmiştir. Bu dönemde Osmanlı tahtında Yıldırım Bayezid vardır. Timur ve Yıldırım arasındaki siyasi anlaşmazlıklardan dolayı Timur Anadolu üzerine yürür. 1400 yılında Azerbaycan'da kışlar. 1402 yılında Ankara Savaşı adıyla bildiğimiz meşhur savaş cereyan eder (Yücel, Sevim 1990:59-68). Anadolu'nun fethiyle birlikte Türkistan'dan Anadolu'ya doğru bir göçün olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında rolü olan alperen gazi ve derişilerin önemli bir yeri vardır. Ayrıca Otman Baba'nın fizikî tasviri hayderi-kalenderi zümreye mensup olduğu intibaini vermektedir.

2- Sultan Murad'ın öldüğü tarihte Dınova'da bulunduğunu belirtmektedir. Ardından Sultan Mehmet'in (II Mehmet) tahta geçip Karaman'ı fethettikten sonra İstanbul üzerine yürüdüğü belirtilmektedir. Daha sonra bir Cuma sabahı Dınova köprüsünün üstüne çıkarak “*Allahu Ekber İstanbul fetholundu*” der. (O.B.V. 15b) Halk İstanbul'un fethini Otman Baba'dan öğrenir. Ardından aylar sonra gelen haberlerle İstanbul'un feth olduğu teyit edilir. Burada F.Sultan Mehmet'in öncelikle Karaman üzerine yürüdüğü ve onları kendisine bağladığı doğru ve tarihî kaynaklara uygun bir bilgidir. Fakat İstanbul'un fethi ile ilgili verilen Cuma günü yanlışır. Bilindiği üzere İstanbul 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilmiştir (Yücel, Sevim 1990:123-196).

3- Vilâyetnâme'ye göre Otman Baba İstanbul'da bulunduğu sırada F.S. Mehmet ile aralarında birtakım olaylar ve görüşmeler cereyan etmiştir. Sultan Mehmet veziri Mahmut Paşa bir gün Silivrikapısından İstanbul'a

gelirken Belgrad'a yapılacak sefer üzerine konuşuyorlardı. Otman Baba'nın yanına yaklaştıklarında Otman Baba yüksek sesle "sakın yapma, canna ot tıkarlar" der. Padişah öfkelenir ve kılıcına davranır. Mahmut Paşa devreye girer ve bu kişinin evliya olduğunu padişaha bildirir. Padişah müdahaleden vazgeçer ve İstanbul'a gelir. Şeyhin uyarısını dinlemeyerek Belgrad'a sefer düzenler ve başarısız olur (O.B.V. 19b).

Yine bir gün padişah kıyafet değiştirerek İstanbul'da bir tekkeye misafir olur. Yemek yerlerken Otman Baba padişahı tanır. Eline bir sopa alarak padişahın üzerine yürür. "Derhal söyle sułtan sen misin ben miyim?". Fatih, Otman Babaya "Sultan sensin ben senin oğlunum" der.

Fatih S.Mehmed Belgrad üzerine bizzat kendisinin de katıldığı ve yaralandığı bir sefer düzenlemiştir. Fakat başarı sağlayamadığı kaynaklarda belirtilmektedir (TDVİA, C.5, 408).

F.S. Mehmet ile olan kural erkân tanımaz diyaloglarının hayal ve kurgudan ibaret olduğu, şeyhi bağlılarının gözünde yüceltmek için Köçek Abdal tarafından uydurulduğu aşikardır. Bu gibi tavırlar tarikatlarda sıkça rastlanılan durumlardır. Zira bu bilgileri yazılı kaynaklardan teyit etmek mümkün değildir. Ayrıca olay edebi bir metin gibi okunduğunda anlatının kurgusundan bunu sezmek mümkündür.

Halil İnalcık Otman Baba Vilâyetnâmesi' ni tarihî açıdan değerlendirdiği bir makalesinde Gentile Bellini ile F.S.Mehmet arasında geçen bir diyaloga değinir. Buna göre padişah Bellini'den bir derviş portresi yapmasını ister. Bu gibi dervişleri Bellini gezginci deli diye tanımlar. Bu görüşü padişahın da onayladığı belirtilir (İnalcık 1993:31).

4- Otman Baba'nın faaliyetlerinin ana üssü konumundaki Yanbolu, Babadağ, Dınova gibi Balkan şehirleri konar göçer Türkmen yörük aşiretlerinin iskân alanıdır. Bu bölgedeki öncü gazi ve akıncılar, bu ıssız bölgelerin iskâna açılması, sınırların düşman saldırılarından korunması ve imar edilmesi gibi hizmetler görmektedirler.

Tarihî kaynaklar da bu durumu teyit ederler. İnalcık bu Türkmenlerin Batı Anadolu'dan, Çanakkale boğazından geçerek Balkanlara yerleştiğini belirtir. Bu bölgede benzeri kalenderî akımlar önceden beri mevcuttu. Bilindiği gibi 1416 yılında bu bölgede ayaklanan Şeyh Bedrettin'in sosyal tabanını yine bu yörükler oluşturmaktaydı (İnalcık 1993:31).

5- Balkanların iskâna açılması ve asayişin sağlanması hususunda yörüklerin tavrı belirleyici bir konumda görülmektedir. Kendini Kutb-ı

Alem olarak tanıtan Otman Baba'nın bu topluluk üzerinde bir kanaat önderi olarak yaptırım gücünün bulunduğu muhakkaktır. Merkezi otorite olanların bu heterodoks tavır ve davranışlarına hoşgörüyle yaklaşarak otoritesinin pekişmesini sağlamaktadır.

6- Vilâyetnâmede adı geçen Kızıl Delü, Koyun Baba, Akyazılı Baba, Mümin Baba gibi şahsiyetler tarihen yaşamış gerçek şahsiyetlerdir (Barkan 1943:279-304). Barkan'a göre Hasköy'deki Otman Baba tekkesinde Otman Baba'nın maiyyeti olarak 69 kişi kayıtlıdır. Bu zaviyenin eşyası arasında 16 kızın, 16 bakraç, 37 tepsi vs. merasim günlerinde pişen yemeğin mahiyeti hakkında bize bir fikir vermektedir.

7- Vilâyetnâme Bektâşîlik ve heterodoks zümreler açısından bakıldığında Hacı Bektaş-ı Veli'ye bir bağlılık zikredilmekle birlikte Şîî-Safevî tesir, Oniki imam gibi Bektâşî kozmogonisinin ana motifleri yoktur. Bir menkıbede namaz kıldıklarına değinilir.

8- Bu gezginci derviş ve zümreler ilk planda halk tarafından hayretle karşılanılmaktadırlar. Ayrıca Vilâyetnâmede hemen hemen bütün yerleşim birimlerinde ve geçitlerde tekke ve zaviyelerin olduğunu görmekteyiz.

Kanunî Sultan Süleyman dönemi tahrir defterlerinden hareketle Barkan, Rum vilayetinde bu tarihlerde 205 tekke ve zaviyenin bulunduğunu belirtir. Yine Barkan aynı yerde derviş zümrelerinin imar, iskan, asayiş ve üretim bakımından bölgeye getirdikleri dinamizmden övgüyle söz eder (Barkan 1942:297-301).

Vilâyetnâmede anlatılan bir menkıbe bu değerlendirmeyi teyit eder. Otman Baba yanına gelen halkla birlikte bir dere üzerinde köprü inşa eder (O.B.V. 16b).

9- Meslekler açısından bakıldığında Balkan vilayetlerinde zikredilen meslekler şunlardır; debbağlık, demircilik, hayvancılık, ziraat önde gelir. Hayvancılık bilhassa öne çıkar.

10-Bu dönemlerde Balkanlardaki gezginci derviş zümreleri arasında Vahdet-i Vücut ve devir nazariyesinin bilindiğini ve inanıldığını görürüz.

B-Tarihî Gerçeğin Edebîleşmesi

Tarihî gerçeğin edebîleşmesi sürecini aynı zamanda kurgulama (fiction) süreci olarak ta tanımlamak mümkündür. S.K.Tural da edebiyat eserini "yaşanmış gerçeklerin az çok değiştirilmesi ile vücut bulmuş özel bir

kompozisyon olarak tanımlar” (Tural 1993:70). Halk edebiyatı ve folklor ürünleri için de bu süreç geçerlidir.

S.E.Siyavuşgil folkloru “tarihî oluşu gözden kaybetmeyen ve izahlarda bulunmaya çalışan halkın psikolojisi” olarak tanımlamaktadır (Siyavuşgil 1943:24). Bu bağlamda İ.Görkem’e göre “Olaylar karşısında halkın psikolojisini ve gerçekliği yeniden üretip sunması açısından ağıtlar son derece zengin bir malzeme sunarlar” (Görkem 1997:237-258).

Bu çerçevede Otman Baba Vilâyetnâmesi’nin edebîleşme serüvenini şöylece değerlendirebiliriz: Otman Baba adındaki tarihî dini şahsiyetin Anadolu ve ağırlıklı olarak Balkanların İslâmlaştırma, Türkleştirme ve iskâna açılma sürecinde icra ettiği faaliyetler ve kalenderîliği yayma faaliyetleridir. Eserin tarihî gerçeklikle irtibatlı malzemesi bu zeminedir. Edebîleştirme sürecinde Otman Baba efsanevî bir kahramana dönüşür. Hadiseler karşısında olağanüstü özellikte çözümler getirir. Köçek Abdal tarihsel gerçekliği vermek istediği mesaja uygun olarak kurgular. Bu özellikler anlatıma bir serüven coşkusu ve akıcılık katar.

Otman Babanın gösterdiği kerametler mitolojik dönemden itibaren bütün anlatılarda kullanılan birtakım motifler içerir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür.

- a- Gaipden, gelecekte haber vermek
- b- Tabiat kuvvetlerine hükmetmek
- c- Tenasüh. Hulûl inancı
- d- Irmağı ve denizi yarıp geçmek
- e- Ejderha ile mücadele
- f- Hastaları iyileştirme
- g- Buluta binerek seyahat etme

Müridlerinin nezdinde Otman Baba kâinat üzerinde tasarruf sahibi bir önder konumundadır. Merkezi otorite ile zaman zaman bir amaç birliği içinde oldukları görülür.

Küçük Abdal ayrıca anlatının muhtelif bölümlerinde (hemen hemen her menkıbeden sonra) açıklayıcı arasözler (explanatory digression) tekniğine baş vurmuştur. Arasözler olayları özetleyip açıklayıcı mahiyettedir. Anlatının genelinde kesintisiz bir aksiyon vardır. Dervişlerin mücadelesi mübalağalı bir üslupla anlatılır.

VII-EDEBÎ BİR METİN OLARAK OTMAN BABA VİLÂYETNÂMESİ

1-MOTİF HALKALARI VE OLAY ÖRGÜSÜ

Anlatmaya dayalı tahkiyeli eserlerde esas unsur vakadır. Vaka, “herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebeti” neticesinde ortaya çıkar (Aktaş 1984:49).

Anlatım biriminin küçüğü yani çekirdeği: ‘vaka’ ingilizce ‘motive’ den mülhem olarak, Türkçe’de ‘motif’ kelimesiyle adlandırılmaktadır. Motif bir edebî eserde olayın çekirdeği, şekli ve anlamını karşılamak üzere, “konuyu doğuran ve olaya şekil veren güçlü ve etkili unsur” dur (Arda 1970:21). Max Luthi, sözlü geleneğe ait edebî eserlerdeki ‘motif kavramını’, kendisini gelenek ve göreneklerde muhafaza etme gücüne sahip, hikâyenin en küçük unsuru” şeklinde tanımlamaktadır (Arda 1970:20). İngilizce’de yukarıda açıklamaya çalıştığımız ‘motive’ den başka bir de ‘motif’ kelimesi bulunmaktadır. Bunun karşılığı kısaca, bir eserin ana konusu ve temasıdır. Bu söyleyiş yakınlıkları pek çok karışıklığa sebep olmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı, anlam karışıklığına sebebiyet vermemek için, ‘vaka’ yerine ‘motif halkası’ terimini kullanacağız.

Abdülbâki Gölpınarlı Otman Baba Vilâyetnâmesi’ni “Dede Korkut’la başlayan, Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuknâme ile devam eden zincirin bir halkası olarak” görür (Gölpınarlı 1954:II).

Otman Baba Vilâyetnâmesi yüzeysel olarak bakıldığında muhteva olarak birbirinden bağımsız olaylardan oluştuğu izlenimi verse de bütünsel olarak okunduğunda/bakıldığında olaylar arasında bir bütünlük ve sebep sonuç ilişkisinin olduğu görülür. Birbirinden bağımsız gibi görünen vakaların tümünün baş kahramanı Otman Baba’dır.

Eserin giriş bölümünde (OBV.’la, 1b, 2a, 2b, 3a, 3b, 9b, 10a) evliyalığın önemi ve Otman Baba’nın evliya silsilesi içindeki önderliğinden Kutbu’l-Aktâb oluşundan bahsedilir. İki cihana hükmettiği ve eşyaya tasarrufu olduğu konusunda vahdet-i vücûd felsefesine yaslanan bir anlatım vardır. Ayrıca yine (O.B.V. 10b) Manisa’da F.Sultan Mehmet ile henüz bir şehzade iken karşılaşmasında ona geleceğe yönelik haberler ve mesajlar verir. Eserin bundan sonraki gelişme ve sonuç bölümleri iki ana eksen üzerinde yürür. Bunlar:

- a- Vahdet-i Vücûd prensibinin geçerliliğini ve doğruluğunu anlatan olaylar
- b- Otman Baba'nın dünyevi otorite sahibi kişiler karşısındaki tutumu ve Fatih Sultan Mehmet ile olan ilişkileri bağlamındadır.

Metnin tamamındaki 55 ayrı manzumeden oluşan 266 beyit tutarındaki ara sözler eserin bir bütün halinde değerlendirilmesini gerekli kılar. Ayrıca Axel Olrik'in belirttiği 'halk anlatılarının epik kuralları' çerçevesinden bakıldığında eserin onun deyiimiyle bir büyük anlatma (sage) olduğu görülür (Olrik 1978:18-28). (Bu kuralları kısaca a- Anlatı mantığı kuralı, b-Giriş ve bitiş kuralı, c-Anlatımda tek çizgililik kuralı, d-Dikkati baş kahraman üzerine toplama kuralı, e- Kalıplaştırma kuralı, f- Yineleme kuralı, g- Üçleme kuralı, h- Zıtlık kuralı, h-Bir sahnede iki kuralı, ı- ikizler kuralı, i- ilk ve son durumun önemi kuralı, j- Olay örgüsünde entrika birliği kuralı, k- Epik birlik kuralı, l- ideal epik birlik kuralı şeklinde ifade edebiliriz.)

Bu ilkeler çerçevesinde epik karakter bakımından Otman Baba Vilâyetnâmesi ile benzerlik gösteren Aşıkpaşazade Tarihî, Özkul Çobanoğlu tarafından incelenmiştir (Çobanoğlu 1999:65-82).

VIII-OTMAN BABA VİLÂYETNÂMESİNE GİRİŞ (O.B.V)

Giriş

- 1- Hicri 833 yılında Otman Baba Timur'la Anadolu'ya gelir.
- 2- II. Murat tahtta bulunduğu sırada oğlu Mehmet Manisa'da şehzadeydi. Otman Baba rüyasına girer ve onun Rum'a padişah olacağı müjdesini verir.
- 3- Otman Baba Kutbu'l-Aktab burcunda olduğunu beyan eder.
- 4- Ortadan kaybolur.

Gelişme

- 5- Karadeniz kenarında tekrar ortaya çıkar.
- 6- Evliyalığı izhar eden kerâmetler gösterir. (Yıldırımı kamçı olarak kullanır.)
- 7- İstanbul karşısında bir tepeye çıkarak şehri almaya geldiğini söyler.
- 8- Arık Çoban'ın sırtında Boğazdan İstanbul'un karşı yakasına geçer.
- 9- Kaybolur ve Babaeski'de tekrar ortaya çıkar.
- 10- Zağra, Balkandağı, Yanbolu, Dınova, Zağrayenicesi gibi Balkan şehirlerinde çeşitli kerametler göstererek halkın yardımına koşar.

11- İstanbul'un fethedildiği gün Dırnova'da köprünün üstüne çıkarak İstanbul'un alındığını müjdeler.

12- Tekrar ortadan kaybolur.

13- İstanbul'da ortaya çıkar.

14-F.Sultan Mehmet ile karşılaşır, ona çeşitli uyarılarda bulunur. Padişah onu dinlemez. Belgrad'a sefer düzenler başarısız olur.

Sonuç

15- Sırr-ı Muhammet olduğunu ve bu dünyaya insanlara yardım eylemeye geldiğini söyler.

16- Bazı tasavvufi sembolleri açıklar.

17- Müritlerine nasihat eder ve ölür.

Bir 'sergüzeşt' hikâyesi karakterindeki metnin olay örgüsünün oldukça uzun olduğu görülmektedir. Müellif anlatının baş kahramanını maceradan maceraya sürüklemektedir. Bütün olaylar Otman Baba'nın çevresinde gelişir. Olaylarda yer alan diğer kahramanlar dekoratif bir görüntü sergilemekten öteye gidemezler. Anlatıdaki ikinci derecedeki kahramanların en belirginini Sultan Mehmet'tir. Geleneksel halk anlatılarında olduğu gibi tasvirler oldukça zayıftır. Olaylar arasında bir kopukluk olduğu izlenimi varsa da her parçanın bütünü tamamlayıcı unsurlar gibi fonksiyonları olduğu görülür.

Anlatının bütününde kerametler büyük yer tutar. Bu husus geleneksel anlatı geleneğinin bir yansımasıdır. Devamlı bir aksiyon ve hareket söz konusudur. Her motif halkasının Otman Baba'nın ortaya çıkması keramet gösterip müşkülü halletmesi ve tekrar ortadan kaybolması planında olduğu görülür.

IX- TEMA/KONU

Tema, insanlar açısından, bir ilgi ve değerlendirme meselesi olarak algılanmakta ve edebî eserin bütününden hareketle, "hayatı bütün yoğunluğuyla hissettiğimiz bir ana, belli-belirsiz hissettiğimiz bir lezzet katan herhangi bir duruma" verilen isim olarak tanımlanmaktadır. Bu özelliklerden hareketle "tema bir yorum ve özel şartlar meselesi" olarak değerlendirilebilir (Stevick 1988:60).

Otman Baba Vilâyetnâmesi anlatısının tek bir teması yoktur. Anlatı, evliyalık makamının (uhrevi makamın) dünyevi makamlardan ve iktidardan üstün olduğu, dünyevi evliyanın elinde olduğu bütün oluş, kılış ve görünüşlerin ardında zahiri bir yönlendirici gücün olduğu temaları üzerine kurulmuştur.

X-ZAMAN

Tahkiyeli bir edebî eserin metin halkalarının her birinde dört farklı zaman kavramı vardır. Bunlardan birincisi itibarî vakanın meydana geldiği müddet, ikincisi eserdeki anlatıcının onu öğrenmesi ve anlatması için geçen süre, üçüncüsü eseri yazma ve anlatması için geçen süre, dördüncüsü ise edebî eseri okuma zamanıdır. Vaka ve anlatma zamanı, okuma zamanından, itibari olması bakımından farklıdır (Aktaş 1983:103-118).

Otman Baba Vilâyetnâmesi'nde vaka 76 yıllık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Vaka 1402 yılında Otman Baba'nın Timur'la birlikte Anadolu'ya girişi ile başlar, 1478 yılında ölümü ile son bulur. Ardından 5 yıllık bir süreden sonra olay Köçek Abdal tarafından kaleme alınır. Bu dönem Vakanın öğrenilme ve yazılma zamanıdır. Hikâyede itibari zaman "bir müddet sonra, günlerden bir gün" gibi deyimlerle belirtilir.

Vaka zamanı ile anlatma zamanı arasında boşluk hissedilmez. Hikâyelerde hâl duygusunu kuvvetlendiren bir husus da anlatıcının olayları bizzat gözüyle görmüş gibi anlatması ve özellikle bu anlatımda "görülen geçmiş zaman" "-di" fiil kipidir. Çünkü hikâye anlatıcısı, itibari dünyadaki her şeyi bilen, gören ve duyan bir niteliktedir. Yani "hakim anlatıcı ve bakış açısı" niteliği ile öne çıkmaktadır.

"Pes ol kân-ı velâyet çün Dınova şehrinden gayb oldu dahı Balkandağı'na nice müddet tek üi تنها yürüdü, gâh âbdâlanlıkda ve gâh viranlıkda ve hiç kimse onun halinden haberdar değüldi. Günlerden bir gün birkaç kişiler ağaç kesip su kenarına oturmuşlarıdı."

XI-MEKÂN

Bir tahkiyeli eserde mekân, vakanın sahnelendiği yer olarak düşünülebilir. Edebî eserde, mekân ve onu tamamlayıcı nitelikteki varlık ve olaylar, "harici alemde göründükleri gibi anlatılmaz; insanın üzerinde bıraktığı 'intibalar' ve bunların sebep olduğu haller" ifade edilerek anlatılır (Aktaş 1970:20-24). Mekân kavramını 'tabii çevre' ve 'düzenlenmiş çevre' olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bir topluma ait 'sosyo-kültürel yapı', bu çerçevelerde yaşatılır. Edebî eser niteliği taşıyan halk hikâyeleri 'yaşanan gerçeklere ait zaman, mekân durum ve olayların', bir millet idrakinden geçerek sözlü gelenekte yeni bir bütünlüğe kavuşma hadisesidir (Tural 1983:71).

Otman Baba Vilâyetnâmesi'ndeki mekânların tamamına yakını reel mekânlardır. İstanbul (10 a), Rum (9b), Terkoz (11b), Karaman (14b), Ağaçkızanlık (16b), Yanbolı (18a), Gelibolı (18a), Germiyan, Saruhan, Bursa, İznik, Manisa (10b), Belgrad, Silivrikapısı (19b), Eskişaray (21a), Vize (25a), Engürüs (28a), Zağara (28b), Vardar (29b) Serez (31a), Selânik (30b), Karasuyenicesi (32a), Semendire (34b), Akpınar (33a), Çeltikci (37b), Filibe (38b), Hıdırlık (38b), Kızılağaç Yenicesi (43a), Madara (46a), Kapıcıköyü (47a), Varna (48b), Dırnova (14a), Balkandağı Ağaçdenizi, Ulusıkesire (13b), Babaeski (12b) bunların en önemlileridir. İrreal mekânlar fazla göze çarpmaz. Örnek olarak "Zât alemi" (OBV.33a), "Elest bezmi" "(OBV.45a) Levh" (OBV:10a) Fatih Sultan Mehmet ile Otman Baba'nın İstanbul'da karşılaştıkları Silivrikapısı'ndaki sahneyi örnek olarak verebiliriz. Ayrıca tekke, zaviye, hamam, ev gibi genel mahiyetteki mekânlar da kullanılmıştır.

Orman, dere, köy ve kasabaları çevreleyen unsurlar, eğer kahraman onların içinden geçerse veya oraları aşarsa söz konusu edilmektedir. Bu da folklorun sadece ampirik mekânla ilgilendiği ve onun dışındaki şeylerin tahkiyeli anlatının konusu olamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır (Prop 1990:139-156). Anlatıdaki mekân olayların sahnesi olmadan öte bir anlam taşımaz.

XII-ŞAHIS KADROSU

İtibarî bir eserde karşılaşılan bütün şahıslar itibaridir. Şahıs kadrosu 'insan hüvviyetî verilmiş diğer varlık ve kavramlar' şeklinde tanımlanmaktadır. İnsan dışındaki varlıklar için kullanılan, eserdeki 'vakaya iştirak eden, şahıs hali verilmiş' insan haricindeki canlıları, ayrıca eşya, hayvan ve bitkileri de kapsamaktadır. Tahkiyeli bir edebî eserde, herhangi bir vakanın oluşması için, şahıs kadrosu içinde yer alan en az iki kahramanın beraberliği ve aralarında birbirlerini bağlayıcı ve zorlayıcı münasebetlerin olması gerekir (Aktaş 1984:131-134). Kahramanlar arasındaki bağlayıcı ve zorlayıcı münasebetler, edebî eserde aksiyon kavramını düşünmemizi gerektirmektedir. Aksiyon bir eserde zıt veya aynı hedefe yönelik güçlerin bir oyunudur (Bourneur 1989:37-38).

Tahkiyeli bir edebî eserde, dramatik durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan güçler şunlardır:

1- Asıl Kahraman/Birinci Derecedeki Kahraman: 'tematik güç' olarak isimlendirilen vakaya ilk dramatik hamleyi veren şahıstır. Baş kahramanın hareketi, arzu ihtiyaç ve endişeden kaynaklanır.

2- Hasım/Karşı Güç: Baş kahramanın hareketini engeller. Böylece ortaya çıkan çatışma vaka zincirini düğümler.

3- Arzu edilen/Korkulan Nesne: Değerin temsili ismi verilen bu nesne, belirli bir cazibe gücüne sahiptir. Hedef alınmış objeyi temsil etmektedir.

4- Yönlendirici/Verici: eserdeki aksiyonu yönlendiren, bir anlamda vakayı yönetme hüviyeti ile karşımıza çıkan ve hakem rolü oynayan şahıstır.

5- Alıcı: Aksiyondan en fazla kâr sağlayan, korku verici veya çekici objeyi elde eden kişi.

6- Yardımcı: İlk dört fonksiyonu gerçekleştirenlerden her biri, bir başkasının tahrikine ihtiyaç duyabilir. Bunlara, yardımcı adı verilir.

Bu altı fonksiyon haricinde, edebî eserlerde 'dekoratif unsur durumundaki kahramanlar' da görülür. Bunların eserdeki vakaya etkileri, psikolojik özellikleri belirtilmez. Bunların, edebî eserde mahalli rengi aksettiren, vaka parçasına ait tabloyu gözümüzün önüne getirmemizi sağlayıcı özellikleri vardır (Bourneur 1989:37-38).

Otman Baba Vilâyetnâmesi'nin birinci derecedeki kahramanı Otman Baba'dır. Anlatı Otman Baba'nın başından geçen, gerçekleştirdiği maceralar üzerine kuruludur. Dolayısıyla olay örgüsü ve anlatıcısı tamamen ona bağlı kalmaktadır.

Karşı güç olarak F.Sultan Mehmet, Deli Umur, Mümin Baba, Kemâyıl, Sipahi adlı kahramanlar göze çarpmaktadır. Diğer kahramanlar Otman Baba ile olan ilişkileri çerçevesinde gündeme gelirler. Dekoratif unsur olarak kullanıldıkları görülür. Bunların isimlerini şöylece sıralayabiliriz: Temürleng (9b), Er Hacı (11b), Şahkulu Baba (11b), Arık Çoban (Koyun Baba) (12b), Somun Abdal (14b), Sultan Murad, Muhammed Han (14b), Sarraç Ali (15b), Kara Samit (17a), Mahmud Paşa (20a), Hünkâr Hacı Bektaş, İbrahim, İbn-i Edhem (24a), Ali Bek (34b), Hasan Baba (38b), Turnacı Baba (38b), Kemâyıl (39b), Musa Bek (44a), Ulu Abdal, Kiçi Abdal, Dobru Han (45b)

Fizik beceri, kuvvet bakımlarından sürekli olarak olağanın dışına çıkılmaktadır. Hikâye kahramanlarının çoğunlukla idealize edildiği görülmektedir.

'Arzu edilen' dünyevî ve uhrevî otoritedir. Kahraman (Otman Baba), metnin gelişme bölümünde F.Sultan Mehmet ile karşılaşmasında manevi olarak ona üstün gelir ve gerçek iktidar sahibinin kendisi olduğunu ilân eder.

W.Propp da geleneksel tahkiyeli eserlerdeki kahramanlar hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: Bir eserin merkezinde, sadece bir tek ana karakter vardır. Eserde her kahramanın bir rolü olduğu için, fazladan karakterlere yer verilmez. Onların dış görünüşleri, bir bireyden çok bir tip olarak algılanır ve anlatılır. Tahkiyeli eserde bir kahraman etkin olduğu zaman diğeri edilgen bir yapıdadır. Karakterler çok zayıf bir biçimde tasvir edilir; hatta farklı metinlerde aynı tip karakterleri her zaman görebiliriz (Prop 1990:1-38,139-156). Folklora ait tahkiyeli eserlerdeki şahıs kadrosu hakkında W. Propp'un görüşleri incelediğimiz anlatı ile yakın paralellikler gösterir.

XIII-BAKIŞ AÇISI VE ANLATICISI

'Bakış açısı' tahkiyeli edebî metinlerde vaka zinciri, mekân, zaman ve şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından kime nakledildiği sorularının cevabıdır (Aktaş 1984:73-74). Tahkiyeli eserlerde olaylar; kendi başından, başkasının başından geçmiş gibi ve başkasından duymuş gibi, ayrıca bu üç yolun karması olarak yapılmaktadır. (Çiftlikli 1994:290-294). Bu çeşit eserlerde üç çeşit bakış açısı ve anlatıcısı tipi görülmektedir:

1- Hakim/İlâhî Bakış Açısı ve Anlatıcısı: Anlatıcı, nakledilen itibari a-lemle ilgili her şeyi bilen ve gören konumundadır. Eğer bir hikâyeye hakim bakış açısı ve 3. Tekil şahıs ağzından nakledilirse, bundan, anlatıcının vaka kahramanlarından daha çok bilgiye sahip olduğunu anlarız. Bu şekildeki bir anlatıcının, anlattıklarını nereden öğrendiğini ve nasıl gördüğünü sormamız imkânsızdır (Aktaş 1983:94-108).

2- Kahraman Anlatıcı: 'kültür seviyesi, mizacı, dikkati' ve 'içinde bulunduğu sosyolojik ve psikolojik şartlar' etkili olur (Aktaş 1984: 98-99). Bu anlatıcılara kahraman anlatıcı denilmektedir.

3- Müşahit Anlatıcı: Bu tür eserlerde anlatıcı, kahramanların geçmiş ruh hallerine ait bilgi vermeden, şahıs kadrosu içinde yer alan fertleri 'bir kamera tarafsızlığı' ile izler (Aktaş 1984:98-99).

Bu bilgiler ışığında baktığımız zaman Otman Baba Vilâyetnâmesi' nin bakış açısı 3. tekil şahıs ağzından anlatılmış 'hakim bakış açısı' kapsamına girer. Çünkü anlatıcı, anlattığı hikâyenin itibari kahramanlarına ve olaylarına ilişkin her şeyi bilir. Anlatıcının zaman zaman anlatma yetkisini kahramanlara devrettiğini görürüz.

XIV-ANLATIM TARZLARI

Hikâyelerde en belirgin ve birinci plandaki anlatım tarzı 'tahkiye' dir. Anlatıcı/müellif hikâyesini genellikle tahkiye yöntemiyle dinleyicisine takdim eder. Bu yöntemin tercih edilmesinin gerisinde "sözlü kültür geleneği" vardır. Bu tarz anlatıma şöylece bir örnek vermemiz mümkündür: *"Pes ol kân-ı velâyet ol aradan dahi gaib oldu ve kimse bilmedi kim kanda gitti. Na-gâh bir gün Ağaçdenizi'nde ve Uluskesiriye'dirler, bir şehir vardır ve dahi ol kân-ı velâyet ol şehirde zahir oldu ve ol şehrin karşusunda bir mağara vardır. Bu şehir kavmi ol kân-ı velâyeti gördiler kimi kaçgun ve kimi delüdüdür deyü maskaralığa aldılar."* (O.B.V. 13a.)

Anlatıda görülen ikinci anlatım tarzı diyalogdur. Anlatıcının sözü kahramanlara bırakıp aradan çekilmesiyle gündeme gelen diyalog, hem tahkiyenin monotonluğunu kırmakta, hem de kahramanın doğrudan doğruya dinleyici karşısına çıkmasına imkân hazırlamaktadır. Bu tür anlatıma Otman Baba Vilâyetnâmesi'nde şu örnekte rastlamaktayız.

"... Balkandağına ava çıktılar, bu dağın bir tarafın seyran iderek bir yerde gördiler kim bir kimse oturur, derhal yanına vardılar, Kimsin? Ve ne kişisin didiler. Pes ol kân-ı velâyet hiç dinmedi. Dahı bu kişiler ayıttılar: Bu kimse kaçgundur deyü iki elini ardına bağlayıp ol kân-ı velâyetin boynuna kemend taktılar ve ol diyarda Durnova dirler bir şehir vardır. Kadısına götürdiler. Çün kadı ol serveri gördi, ayıttı kim: Kimin kulısın? Ol kân-ı velâyet ayıttı: Ya sen kimin Kulısın didi." (O.B.V. 14a.)

Anlatıda görülen üçüncü anlatım tarzı tasvirdir. Otman Baba'nın fizikî özellikleri çok ayrıntılı bir biçimde tasvir edilir.

"Ala gözlü, kızl benizli, mücesssem heybetli, nazarda ibretlû ve zahirde kuvvetli ve batında bi-nihâyet kimse sırrına ırmez idi ve kendinin nutkı dahi abdallarına eyle idi kim benim sırrıma sultanlar dahi ırmez, siz kaçan ıresiz der idi ve ben yerden göğşe demir direğim benden key pehlevân gerektir kim bir yonga kopara dir idi" (O.B.V. 9b.)

Dördüncü anlatım tarzı olarak açıklama ve yorumlama tekniğinin kullanıldığını görmekteyiz. Anlatıcı yeri geldikçe, olay, durum ve konu hakkındaki kanaatlerini açıklar ve yorumlar.

"..Yüz yere urup nâz u niyâz itiler ve bildiler kim ol kân-ı velâyet iki cihânın sırrı ve serveridir. Sahib-i kudret ve sahib-i tasarruf-ı eşyâdır." (O.B.V.16 b)

XV-OTMAN BABA VİLÂYETNÂMESİNİN DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

Folklor ürünlerinin nesilden nesile taşınmasını sağlayan en önemli vasıta dildir. Araştırılması gereken şey, bir folklor ürününü nakleden sanatkârın 'dil denilen aleti' nasıl, hangi ölçüler içinde ve 'ne kadar yetenekle' kullandığı meselesidir (Bali 1982:2). Halk hikâyeleri konusunda çalışan ve bu hususta önemli sonuçlara ulaşan Boratav, bu türün sözlü gelenekte incelemesi sırasında bütün güçlüğü ile insanın karşısına dikildiğini söylemek lüzumunu hissediyor (Boratav 1946:2).

Dilbilimciler sözlü dile etkili dil ve heyecan dili adı vermektedir. Sözlü dilin şiir dili ile ortak tarafı bu olsa gerektir (Aksan 1974:558-573). İncelediğimiz metni daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek ve anlaşılabilir kılmak için üslubu oluşturan dil özelliklerini de ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

XV. yüzyıl Türk yazılı kültürü dikkate alındığında Otman Baba Vilâyetnâmesi dil özellikleri bakımından üzerinde müstakilen durulması gereken bir eserdir. Oldukça sade bir dil kullanılmıştır. Arkaik Türkçe kelimelere sıkça tesadüf edilmektedir. Müellif eserini okuyucuyu olduğu kadar dinleyiciyi de dikkate alarak akıcı bir üslûpla yazmıştır. Sözlü unsurlar yazı içinde kendisini belli etmektedir. Kahramanların isimleri ağırlıklı olarak hep bir sıfatla veya ünvanla birlikte kullanıldığına şahit olmaktayız. Bu da kanaatimizce akılda tutmayı ve ezberlemeyi kolaylaştıran sözlü kültürün bir hususiyetidir.

1-KAHRAMANLARIN İSİMLERİ

Tahkiyeli folklor eserlerinde, söze dayalı düşünce ve anlatım unsurları, eş veya karşıt anlamlı terimler ile deyişler tarzında kümelenince, tanımlayıcı söz niteliği kazanmaktadır. Kalıplaşmış sıfatlar nesilden nesile korunarak aktarıldıkları için adeta billurlaşmıştır. Levi-Strauss'un ifadesiyle 'yabanıl akıl' onları bütünleştirmiştir. Biz incelememizde doğrudan sıfatlar yerine isimler bağlamında kullanılan sıfatlara değineceğiz.

Anlatının şahıs kadrosunu oluşturan kahramanların isimlerinin büyük bir bölümü sıfat-özel isim şeklindedir. Şahkulu Baba (OBV.11b), Arık Çoban (Koyun Baba) (OBV.12b), Sarraç Ali (OBV.15b), Turnacı Baba (OBV.24a), Ali Bek (OBV.34b), Sarı Saltuk (O.B.V. 12b), Kara Samit (O.B.V. 17a), Nakkaş Sinan (O.B.V. 28b), Kara Abdal (O.B.V. 31a), Kara

Koçak Baba (O.B.V. 15b), Parmaksızoğlu Muhammet (O.B.V. 35b), Deli Cida (O.B.V.42a), Er Hacı (11b), Ulu Abdal (45b), Kiçi Abdal (45b)

İkinci grup isim de özel isim-unvan ismi şeklindedir. Bu kahramanlar: Ahmet Baba (O.B.V. 2a), Nasuh Baba (O.B.V. 32b), Koyun Baba (O.B.V.11b), Beyazid Baba (O.B.V. 29b), Turahan Baba (O.B.V. 43b), Dobru Han (O.B.V. 45b), Mahmud Paşa (O.B.V. 20a), Somun Abdal (O.B.V.14b), Muhammed Han (O.B.V. 14b), Hasan Baba (O.B.V.38b)

Bir diğer guruba da özel isimler oluşturur. Bunlar: Sultan Murad (O.B.V. 14b) Hünkâr Hacı Bektaş (O.B.V.24a), Kemâyıl (O.B.V. 39b), Musa Bek (O.B.V.44â), İbrahim İbn-i Edhem (O.B.V. 24a), Temürleng (O.B.V.9b) şeklindedir.

2-BENZETMELER

Benzetmeler, anlatımı somutlaştırmaya ve dinleyenlere kavramları daha etkili bir şekilde anlatmaya yarar. Bunların pek çoğu deyimleşmiş ve kalıplaşmış olup, Türkçe’de yerleşmiştir (Aksan;1993:119). Otman Baba Vilâyetnâmesi’nde benzetmelerden az bir miktarda yararlanılmıştır. Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür: “başının saçı fitil fitil olmak” (O.B.V.15a), “Kimi ayıttı ere benzer kimi ayıttı kaçguna benzer”. (O.B.V.15b), “bir nicesi ayıttı div ya da peri idi ki kaybordu”, “bir ala gözlü serveri cihan” (O.B.V.18b).

3-SÖZ KALIPLARI

Yeryüzünde bütün sözlü kültürler için geçerli olan şey, sözlü tarzda şekillenene düşünce geliştikçe hazır deyişlerin ince bir ustalıkla kullanılması gerçeğidir. (Ong;1995:50) Söz kalıpları tahkiyeli bir folklor eserinin bünyesindeki muayyen vazifelere ve muayyen bir şekle sahip olan kalıplaşmış ifadeler olarak tanımlanmaktadır. Otman Baba Vilâyetnâmesi’nde Otman Baba çevresinde birkaç söz kalıbına rastlamaktayız. Bu kalıplar: “Pes ol kân-ı velâyet” (O.B.V.12a, 12b, 13a, 13b, 17b), “Ortadan gaib oldu”(O.B.V. 13a, 13b, 14a, 15b) şeklinde ifade edilir. Menkıbenin başında ve sonunda giriş ve bitiş formeli mahiyetindedirler.

Sonuç

Tekke Edebiyatı vadisinde ortaya çıkan vilâyetnâme, menâkıbnâme, gazavatnâme, cenknâme gibi eserler genellikle metin neşri ve tarihî kaynak olarak değerlendirilmişlerdir. Tahsin Yazıcı’nın Menâkıbu’l-Arifin.

Abdulbâki Gölpınarlı'nın Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi, Abdurrahman Güzel'in Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi, A.Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal'ın Menakıbu'l-Kudsiye Fi Menasibu'l Ünsiyye, A Sırrı Levî'nin Mihail oğlu Ali Bey Gazavatnâmesi, Halil İnalcık'ın Otman Baba Velâyetnâmesi incelemesi bu türden eserlerdir.

Türk Folklor araştırmaları, bugüne kadar ağırlıklı olarak Tarihî- Coğrafi Fin Metodu çerçevesinde Türk sözlü kültürü içerisinde topladığı malzemeler üzerinde tip ve motif araştırmasına dayalı olarak yürütülmüştür. Bu çerçevede vilâyetnâme-menâkıbnâmeler henüz değerlendirilmemiş çok zengin bir koleksiyondur.

Otman Baba Vilâyetnâmesine edebiyat, sözlü kültür ve tarih bilimlerinin penceresinden baktığımızda şu neticelere ulaşmaktayız.

1- Metinde anlatımda kullanılan digression tekniği ve 'dinle', 'anla' gibi hitaplar ve üslup metnin sözlü kültür ortamından derlenip yazıya aktarıldığını kanıtlamaktadır. Metnin tamamında sözelliğin etkisini hissetmek mümkündür.

2-Anlatıdaki olay örgüsünün kurgusunu merkezdeki bir kahramanın belirli bir zaman dilimi içinde sürdürdüğü 'sergüzeşt' niteliğindeki olaylar belirler Geleneksel halk anlatılarında olduğu gibi karakterlerden ziyade tipler ön plandadır. Tasvirler fazla ayrıntılı değildir.

3- Anlatının mekânlarına bakıldığında 'reel' mekânların 'irreel' mekânlardan çok daha fazla kullanıldığını görmekteyiz. Hikâyelerdeki mekânlar büyük oranda olayların sahnesi olma fonksiyonundan öte bir değer taşımamaktadır.

4- Anlatının olay örgüsünün ana yükü baş kahramanın omuzlarındadır.

5- Tarihî kaynak olarak bakıldığında bazı tarihsel bilgilerin teyit edildiğini görmekteyiz.

6- Kalenderi bir muhitte yazılmasına rağmen safevî-şîî tesirinin bu dönemdeki Anadolu ve Balkanlar Bektaşiliği üzerindeki etkisinin eski Türk inançlarından daha az olduğunu gözlemlemekteyiz.

7- Anlatımda hakim bakış açısı kullanılmıştır. Müellif, diyalog ve arasözlerde zaman zaman sözü diğer kahramanlara devreder.

Sonuç olarak; Otman Baba Vilâyetnâmesi, sözlü kültür dairesi içerisindeki rivayetlerden derlenerek yazıya geçirilmiş, sözlü kültür tesirini hissettiren tahkiyeye dayalı biyografik mahiyette bir eserdir. Edebî bir metin olarak daha değişik bakış açılarıyla irdelenmesi bize yeni bilgiler kazandıracaktır.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan. "Dilbilim Açısından Şiir", *Türk Dili*, C.XXIX, nr.271, s. 558-573.
- _____ (1983), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili* (Dilbilim Açısından Bir Bakış), Ankara.
- AKTAŞ, Şerif (1983), "Roman Olarak Hüsn ü Aşk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 27 s. 94-108.
- _____ (1984), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara.
- ARDA, Zeki Cemil (1970), "Edebiyatta Motif Araştırmaları", *Fikir ve Sanatta Hareket*, C.V 1970 nr.55, (Temmuz 1970) s. 20-24.
- ATEŞ, Ahmet (1978), *İslâm Ansiklopedisi* "Menâkıb" mad. C.5. İstanbul.
- BALİ, Muhan (1982), *Türk Halk Edebiyatında Nesir*, Erzurum.
- BARKAN, Ö.Lütfi (1943), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, C.II, s. 279-304, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1946), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara.
- BOURNEUR, Roland, Real Quellet (1989), *Roman Dünyası ve İncelemesi* (çev.Hüseyin Gümüşi), Ankara.
- CARR, Edward Hallet (1993), *Tarih Nedir* (Çev. Misket Gizem Göktürk), İstanbul.
- ÇİFTLİKLİ, Ramazan (1974), "Romanda Anlatıcı ve Bakış Açısı", *Türk Dili*, nr. 508 (Nisan 1974) s. 290-294. Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. "Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş Bağlamında Erken Dönem Osmanlı Tarihlerinden Aşıkpaşazâde Tarihî'nin Epik Karakteri Üzerine Tespitler", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıl Armağanı),s.65-82. Ankara.
- GÖKA, Erol - A.Topçuoğlu, Yasin Aktay (1999), *Önce Söz Vardı*, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdulbâki (1954), *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*, İstanbul.
- _____ (1995), "Otman Baba Vilâyetnâmesi", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C.19, nr. I s. IV-CVI, Harvard.
- GÖRKEM, İsmail (1997), "1909 Adana Vilâyeti Ermeni Olayları ve Bahçe Müftüsü ile Kardeşinin Ağdı", *V. Milletlerarası Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektörün Bildirileri I*, s. 237-258, Ankara.
- _____ (2000), *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1992), *Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman (2000), *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara.
- İNALCIK, Halil (1998), "Dervish and Sultan: An Anaysis of the Otman Baba 1998 Vilâyetnâmesi", *The Middle East and the Balkans Under The Ottoman Empire: Essays on Economy and Society*, s. 19-36. Bloomington.

- _____ (1999), "How to Read Ashik Paşazade's History" *Studies in 1999 Ottoman History in Professor V.L. Menage* (ed. CsHeywood an C.Imber), İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet (1973), *Mehmet Akalın, Muhan Bali, Köroğlu Destanı* (An. Behçet Mahir) Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad (1943), "Anadolu Selçuklu Tarihînin Yerli Kaynakları", *Belleter C.VII*, s. 379-486. Ankara.
- OCAK, A.Yaşar (1976), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi "Menakıbnâme"* mad. C.3, İstanbul.
- _____ (1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler*, Ankara.
- _____ (1983), *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul.
- OLRIK, Axel (1978), "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", *Folklor Doğru*, nr. 40, s. 18-28.
- ONG, Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür/Sözün Teknolojileşmesi* (Çev. Sema Postacıoğlu Panon), İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2000), "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuyunun Oluşumuna Bir Örnek: Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Veli", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I* içinde, Ankara.
- PEKOLCAY, Neclâ (1986), *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*, İstanbul.
- PROP, Vladimir (1990), "Folklor ve Gerçeklik" (çev.Tolaga Tanyel), *Folklor Doğru*, nr. 60, s.1-38, s.139-156 İstanbul.
- SIYAVUŞGİL, S.Esat (1943), "Folklor ve Milli Hayat" *Elâzığ III. Üniversite Haftasından* ayrı basım, İstanbul.
- STEVIĆ, Philip (1988), *Roman Teorisi* (Çev. Nuran Kantarcıoğlu), Ank.
- Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Belgrad" Mad, C,V.
- THOMPSON, Paul (1999), *Geçmişin Sesi*, (Çev. Şehnaz Layikel), İstanbul.
- TOGAN, A.Zeki Velidi (1985), *Tarihîte Usul*, İstanbul.
- TURGAL, Hasan Fehmi (1927), "Otman Baba Vilâyetnâmesi", *Türk Yurdu*, nr. V/27 İstanbul, s. 239-246.
- YÜCEL, Yaşar Ali Sevim (1990), *Türkiye Tarihî*, Ankara.

Kısaltmalar

- İA : İslâm Ansiklopedisi
- TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
- O.B.V : Otman Baba Vilâyetnâmesi